

A magyar egyház és Róma a 17. században

TUSOR PÉTER

Született 1967-ben Gödöllőn. A kecskeméti piarista gimnáziumban érettségizett 1986-ban. Történelem és latin diplomáját 1994-ben szerezte meg az ELTE-n, majd ugyanott doktori ösztöndíjas. 1996-ig az Eötvös Kollégium tagja. Jelenleg latin tanár a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyelvi Intézetében.

A 17. század Magyarországon a katolikus restauráció időszaka. A Trentói zsinat (1545—1563) reformhatározatai e század első évtizedeitől kezdenek érvényre jutni. A katolikus megújulás lendülete erőteljes ellenreformációs törekvésekkel párosulva egészen a felszabadító háborúkig tart, diadalra jut, s ezután az egykori hódoltság egyházi életének újjászervezésében folytatja expanzióját.

Ezzel szemben az 1620-as évekre a reformpápák kora véget ér, a katolikus megújulás nyugvópontra jut központjában: a római hivatalok működését egyre inkább az erőteljes bürokratizáció jellemzi. VIII. Orbán (1623—1644) és utódai pontifikátusa alatt a pápaság befelé fordul, elszigetelődik a kontinensen. Az Egyházi Állam érdekei régóta nem tapasztalt mértékben kerülnek előtérbe, a Szentszék nem találja a helyét a vesztfáliai békében kialakított új európai rendben, és a nemzeti egyházakkal is állandósulnak a joghatósági viták. Az éppen csak megszilárdult trentói egyházmodell új irányzatok: a janzenizmus és az episzkopalizmus, világi téren pedig a racionalista gondolkodás kifejlődése állítják újabb kihívások elé. A pápaság reformja 1622-ben a Hitterjesztési (*De Propaganda Fide*) Kongregáció felállításával fejeződik be, s a 17. század derekának pápai egyedül a világmisziók terén érnek el maradandó eredményeket.

A magyar egyház és a Szentszék korabeli viszonyát alapvetően e körülmények határozták meg. A reform megkésett hazai végrehajtása során adódó nehézségek, a magyarság és Róma eltérő politikai érdekei számos feszültség forrása lettek. A század végére azonban az új egyházfegyelem hazai viszonylatban is megszilárdult, kikristályosodtak a kapcsolattartás gyakorlati módjai. XI. Ince (1676—1689) trónra lépésével a pápai külpolitika újra a nagy cél elérésére törekedett, azaz a török Európából történő kiűzésnek jelszavát tűzte zászlajára. A katolikus Magyarország és Róma kapcsolata ekkor ezeréves történelmének sem előtte, sem utána meg nem haladott fejzetéhez érkezett.

A keret: kánonjogi előírások és katolikus reform

A kapcsolatok vezérfonalát e korszakban is a kánonjog Róma primátusát biztosító előírásai jelentették, de a reformrendelkezések nyomán számos új s immár a korábnál sokkal intenzívebb és

rendszeresebb formában. Miként a trentói reform megvalósításának élén, úgy Magyarország és az Apostoli Szék 17. századi egyházi érintkezéseinek középpontjában az apostolutódok, a püspökök álltak.

Püspökkinevezések

A főpásztorok személyének kiválasztása a középkor végén kialakult gyakorlat szerint a Szent István-i alapítások címén a magyar királyok ún. főkegyúri joga maradt, az érvényes püspökszenteléshez szükséges kánoni eljárást azonban teljes egészében a Kúria felügyelte. Arra csupán egy példát találunk, hogy Róma a saját jelöltjét kívánta volna egyik hazai egyházmegyénk élére állítani. 1629-ben a későbbi boszniai püspök, a Rómában élő Marnavich Tomko János zágrábi kinevezése érdekében interveniáltak a bécsi udvarnál és Pázmány Péter esztergomi érseknél (1616–1637), eredménytelenül. Az uralkodó által kinevezett főpapok viszont számos esetben kénytelenek voltak nélkülözni pápai megerősítésüket (*confirmatio*). Szinte sohasem személyes alkalmatlanságuk miatt emeltek kifogást, ugyanis az esetleges olyan akadályok alól, mint a protestáns szülőktől való származás, hiányzó teológiai, egyházbjogi fokozat, minden esetben felmentést kaptak.

A főkegyúri jog körüli viták

A problémát részben a főkegyúri jog körül újra és újra fellángoló viták okozták. XV. Gergellyel (1621–1623) kezdődően az Apostoli Szék minden addiginál céltudatosabban igyekezett szerte a világon a működésében akadályozott vagy nem kielégítően funkcionáló helyi hierarchiát a saját maga által kinevezett adminisztrátorokkal helyettesíteni, s e területeken is új, missziós struktúrát kiépíteni. Törekvései miatt óhatatlanul összeütközésbe került a hagyományos jogaik csorbítatlan megőrzését kívánó államokkal, különösen a portugál és a magyar uralkodókkal. A portugál korona mindenekelőtt a gyarmatbirodalom egyházkormányzatának felügyeletére tartott igényt, Habsburg- királyaink pedig feltétlenül ragaszkodtak a magyar hódoltsági egyházmegyék (boszniai, tinini, szendrői, szerémi, pécsi, csanádi), valamint a váradi és erdélyi püspökség székhelyükön való működésükben akadályozott főpásztorainak kinevezéséhez. Ráadásul a buzgó katolikus II. Ferdinánd (1619–1637) uralkodása idején számos, már csak címében élő, török és velencei uralom alá tartozó balkáni és dalmáciai püspökségre (osori, nonai, trebinjei stb.) vonatkozó igényt felélesztettek. A viták során mindkét fél történeti érveléssel bizonygatta igazát. Szorgos kutatásokat végeztek a magyar kancelláriai és a pápai levéltárakban, ügyvédek terjedelmes emlékiratokat készítettek.

A főkegyúri jog körüli viták tetőpontját a szerémi és boszniai püspökség betöltése miatt keletkezett bonyodalmak jelentették az 1660-as években, az ügyet külön bíborosi bizottság vizsgálta meg. Ezután alakult ki az a gyakorlat, hogy a bizonyosan Szent István által alapított egyházmegyék élén Róma minden ellenvetés nélkül megerősítette az uralkodó által kinevezett püspököket, viszont Erdély és a hódoltság déli részének helyzete csak akkor rendező-

dött véglegesen, amikor azok újra a Habsburgok fennhatósága alá kerültek.

A püspökök felszentelésének másik fő akadályát a megerősítő bullákért fizetendő díjak (*annata*) kérdése jelentette. A XI. Ince államháztartási reformjáig deficites pápai udvar az évszázados kedvezményt visszavonva újra megkövetelte a középkori jövedelmek alapján kivetett illetékek megfizetését, ami teljesítése esetén elviselhetetlen terhet rótt volna a hazai katolicizmusra. Az esztergomi érsekségnél például 4000 Ft-ot tett ki a *taxa*, amely szinte egyéves bevételével volt egyenértékű. Míg a magyar egyház szerzett jogának tekintette a díjmentességet, addig Róma csak külön kérelemre történő esetenkénti, bár jelentős engedmények megadását tartotta elfogadhatónak, s 1645-re érvényre is juttatta ebbéli álláspontját.

Kánoni perek,
ad limina jelentések,
fakultások

Ugyancsak a pápai megerősítésekhez kapcsolódott az úgynevezett kánoni kivizsgálási eljárás (*processus informativus*). A középkori eredetű és Trentói által megújított gyakorlat szerint tanúkat hallgattak ki a jelölt tulajdonságairól, egyházmegyéje állapotáról. A közjegyzői okirat formájában kiállított jegyzőkönyveket, sokszor az új főpásztor születési, iskolai, kinevezési irataival kiegészítve küldték a Szentszékhez, ahol ennek alapján döntöttek a kiválasztott személy felszentelhetőségéről. 1613-tól a század végéig hozzávetőleg 140 ilyen jegyzőkönyv maradt ránk, s mintegy 300 tanú neve ismert. Róma püspökök, kanonokok, egyházmegyes és szerzetes papok, a bécsi *Pazmaneum* növendékei, főnemesek, kancelláriai és kamarai tisztségviselők, uradalmi intézők, olykor a helyi körülményeket jól ismerő nemesek és kereskedők eskü alatt tett vallomásaiból tájékozódhatott a magyarországi egyházi viszonyok alakulásáról.

A Kúria másik, kánonilag előírt információs forrása a megyéspüspökök négyévente kötelező *ad limina* jelentése volt. Úgy tűnik, főpásztoraink csak elvétve tettek eleget kötelezettségüknek, így a korszakból ma mindössze kéttucatnyi hazai reláció szövege található meg a Vatikáni Levéltárban, igaz, köztük olyan terjedelmes és részletes beszámoló, mint Lippay György (1642–1666), Szelephény György (1666–1685) primások 1650-iki és 1676-iki, valamint Pongrácz György váci püspök 1675. évi információja. Hiányukat a nagyszámú, közvetlenül a pápához intézett levél pótolja, amelyek az alkalmankénti sikerekről, új intézmények létrehozásáról, s különösen a század második felétől tömeges megtérésekről számolnak be.

Róma előtt, ha megkésve és számos hiányosságtól kísérve is, egy fokozatosan megújuló egyházi élet képe bontakozott ki. A megyéspüspökök több-kevesebb rendszerességgel vizitálták, vizitáltatták egyházmegyéjüket, szemináriumokat, iskolákat, rendházakat alapítottak, közreműködtek a szerzetesrendek megreformálásában. (A legjelentősebb eredmény e téren a magyar alapítású pálos rendnek a Szentszék aktív részvételével történő újjászülése volt.) Meghonosították a római rítust és breviáriumot, erőfeszít-

téseket tettek az ortodox ruténnel való unió megteremtésére. A királyságbeli országrészen többnyire a székhelyükön tartózkodtak, prédikáltak, bérmáltak, valamint — ha nem is mindig az előírt időközönként — egyházmegyei és tartományi zsinatokat tartottak. Az új püspökök jelentős része már pápai kollégiumokban folytatta tanulmányait (leginkább a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*ban), s számos növendéküknek igyekeztek ezekben helyet biztosítani.

A kapcsolatoknak az egyházjog által körülírt utolsó nagy területét a Szentszék által adható különféle felmentések, felhatalmazások alkották. Ezen a ponton nem csupán a felsőpapság, de a magyar egyház egésze is ezernyi szálon kötődött a központi egyházkormányzathoz. A szentelési, liturgikus, misézési kedvezmények, hordozható oltár- és magánkápolna-kiváltság, kolostor klauzúrába való belépés engedélyezése, búcsúk megadása, eskü, fogadalom, böjt alóli, házassági diszpenzációk iránti hazai kérelmek tömege mind-mind azt mutatja, hogy Róma primátusa az újjászülető valósi élet mindennapjaiban jelenlévő valóságga vált.

A szálak: nunciusok, követek, bíboros-protectorok, ágensek

Nunciusok A Szentszék a reformok megvalósítását állandó diplomáciai képviselői révén követte figyelemmel. A nunciatúrák intézménye behálózta a korabeli katolikus Európát. Magyarország az örökös tartományokkal együtt a bécsi nuncius joghatósága alá tartozott. A Rómával való kapcsolattartásban a nuncius és hivatala kulcsszerepet töltött be. Hetenként több jelentésében informálta a pápai államtitkárságot az aktuális politikai és egyházi történésekről, köztük szép számmal magyar vonatkozásúakról. Ő folytatta le legtöbbször bécsi palotájában a kánoni kivizsgálási eljárásokat, küldte el diplomáciai postájával a Szentszékhez intézett leveleket, kérvényeket, s juttatta el a pápai brévéket, bullákat címzettjeikhez.

Az egyházi törvényszékek előtt folyó házassági, örökösödési, fegyelmi perek harmadfokon a nunciatúra bírósága elé kerültek, de az ügyek újbóli felülvizsgálatával rendszerint egy jogban jártas hazai prelátust bíztak meg. A magyar főpapok, köztük Pázmány is, több esetben a szükséges háttér-információk megadásával igyekeztek segíteni, sőt olykor befolyásolni a döntéshozatalt. A nuncius ítélkezett az Itáliából Magyarországra küldött misszionáriusok felett is.

A perek befejezését csak elvéve tette át a Kúriához, mint például az ordináriusok és a szerzetesrendek közötti kontroverziák, rendházalapítások ügyeit, amelyeket a század második felében főként a korábban magyar viszonylatban csekély szerepet játszó püspöki és szerzetesi kongregáció elé utalt. Közvetlenül Rómában

egyedül a zágrábi káptalan indított pert — sikerrel — Bologna városa ellen ottani kollégiuma birtokaiért.

A pápai követek az országban szinte csak az országgyűlések alkalmával jelentek meg, ahol szorosán együttműködtek a katolikus párttal a protestánsok ellenében. Giovanni Battista Pallotto nuncius visszarendelése előtti pozsonyi látogatása Pázmánynál és Esterházy nádornál, valamint a látottakról küldött meleg hangú beszámolója 1630 júniusából ritka kivételnek számított.

Bíboros-protektorok, császári követek

Természetesen a magyar egyház sem nélkülözhetette érdekeinek római képviselőit. A késő középkorban alakult ki a Kúriánál a bíboros-protektorátus intézménye az egyes országok, szerzetesrendek ügyeinek képviselőjére, pártfogására. Magyarországnak e korszakban az örökös tartományokkal közös protektora volt. A bíboros-protektor legfontosabb feladataként a püspökök pápai megerősítésének kieszközölését intézte: a pápa és a kardinálisok együttes ülésén, a konzisztóriumban ő terjesztette elő a jelöltek nevét, referált a kánoni vizsgálati jegyzőkönyvekből készített kivonatok alapján tulajdonságaikról, egyházmegyéik állapotáról. Tevékenységéért *propinának* nevezett illeték járt, s a magyar főpapok nemcsak az annáták mérsékléséért, hanem ennek elengedéséért is kénytelenek voltak hadakozni.

A rendszerint császárhű olasz arisztokrata családokból kikerülő kardinális-protektorok működése számos kívánnivalót hagyott maga után, a magyar főpapok gyakran őket okolták — leváltásukat követelve — felszentesítésük elmaradásáért. Már Pázmány Péter szükségesnek tartotta egy önálló, ellenszolgáltatások nélkül működő magyar protektorátus kialakítását: „Ügy tetszik énnekem, hogy a' Magyar Országai Protectionának csak Titulárisnak kellene lenni és nem haszonra Nézőnek” — írja 1635-ben.¹ Utódai, Lippay és Szelepcvény beteljesületlen bíborosi ambícióiban, azon túl, hogy egy folyamatos és saját jogon alapuló magyar jelenlétet igyekeztek megeremteni a Bíborosi Kollégiumban, vélhetően e probléma megoldatlansága is szerepet játszott.

Szintén jelentős a század első felében Rómában működő császári követség szerepe. A magyar egyházat érintő ügyekben írt uralkodói leveleket is ők adták át a pápának a szokásos pénteki kihallgatásokon, figyelemmel kísérték és sürgették a bennük foglaltak végrehajtását. Jóllehet személyes fellépésük sokszor pozitív hatást gyakorolt a kérések teljesítésére, inkább a magyarországi címet viselő idegen főpapok használták ki az ebben rejlő lehetőségeket. A kevés kivétel egyike a későbbi pécsi, majd zágrábi püspök, Vinkovich Benedek, aki még zágrábi nagyprépostként lépett érintkezésbe Paolo Savelli követel püspöksüveg (*infula*) viselési jogának pápai engedélyeztetése érdekében. Az 1650-es évektől az állandó követek feladatait Németország protektorai vették át.

A pápai bíróság, a *Sacra Rota Romana* német ülnökeinek részbeni és a Rómában tanuló magyar klerikusok ímmel-ámmal végzett

¹Prímási Lt. Arch. Eccl.
Vet., no.174, fol. 8.

Püspökkari ágensek

közreműködése mellett a magyar katolicizmus római képviselőinek legfontosabb tényezői az állandó ágensek voltak.

Szerepük pótolhatatlan az ügyek intézésében: bejáratosak az államtitkárságra, a nagyhatalmú bíboros neposhoz, továbbá a pápai kiváltságokat osztó hivatalhoz, a *Dataria*hoz, a pénzügyeket kezelő és a bullákat kiállító apostoli kamarához, valamint a Magyarországot missziós területként felügyelő hitterjesztési, a püspökkinevezésekben illetékes konzisztoriális s a trentói határozatok végrehajtását ellenőrző zsinati kongregációkhoz. Leveleket kézbesítenek, tartalmukhoz a számukra megküldött instrukciók alapján szóbeli kiegészítéseket fűznek, intézik rendszerint a jezsuiták közreműködésével történő pénzáttalásokat, postázzák a válaszokat.

Az alacsonyabb rangú szentszéki tisztviselőktől, kongregációs titkároktól szerzett értesülések alapján rendszeresen ők tájékoztatták a magyar egyház vezetését a felmerülő nehézségekről, az újabb pápai rendelkezésekről s a legfrissebb római hírekről. A bécsi nuncius mellett az ágensek közreműködése biztosította a folyamatos összeköttetést a Kúriával.

Kezetben kizárólag az esztergomi érsekek szolgálatában álltak, mint Matteo Renzi, vagy a prágai nunciátúra korábbi tisztviselője, Camillo Cattaneo apát. Először az 1639. évi püspökkari konferenciára összegyűlt főpapok választottak élükön Lósy Imre primással (1637—1642) a magyar egyház egészét képviselő ágenset (*Agens Cleri/Praelatorum Hungariae in Urbe*) a nápolyi születésű Pietro Giacomo Favilla személyében. Számára magyar nemességet, valamint királyi tanácsosi címet is kieszközöltek. Az önálló magyar bíboros protektorátus felállítására vonatkozó indítványukat azonban III. Ferdinánd (1637—1657) elutasította.

A majd két évtizedig működő Favilla, akinek hivatalát 1655-ben hasonló nevű unokaöccse, Pietro Giacomo Larzona-Favilla örökölte meg, hazai főuraktól is vállalt megbízatást: 1642-ben ő igyekezett behajtani Esterházy Miklós nádor számára a Bécsből 1639 folyamán visszatért nuncius, Malatesta Baglioni több ezer forintos adósságát. Favillát a források gyakran az egész ország képviselőjeként (*l'Agente d'Ongaria*) emlegetik. Antonio Francesco Gallo volt nunciátúrai ügyhallgató és a sienai Alessandro Vecchi apát után a magyar ügyvivő 1676-tól egy Magyarországra települt és itt egyházi javadalmakat is szerző itáliai család tagja, a jogi végzettségű Giovanni Giani (Jány) bátai apát lett.

A hazai háttérrel rendelkező, ugyancsak magyar királyi tanácsosi címmel felruházott olasz ügyvéd kiküldése szerencsés döntés volt Szelepcshény primás részéről. A római magyar agentúra, amelynek megszervezése a hazai zsinatok vissza-visszatérő napi-rendi pontja volt, az ő ideje alatt már zökkenőmentesen működött. Míg elődeit azzal is megvádolták, hogy elsikkasztják a magyar püspökök Rómába küldött pénzáttalásait. Giani — úgy tű-

nik — kívül tudott maradni a szövevényes helyi érdekel-
lentéteken.

Megbízásának teljesítését nagyban megkönnyítette a magyar ügyek képviseleti rendszerének kétpólusúvá szűkülése. A diplomáciai feladatokat a század közepétől ellátó német protektorátus, valamint Magyarország és az örökös tartományok protektorátusa élén 1666-tól ugyanaz a bíboros állt, s ez véget vetett a két intézmény közötti korábbi rivalizálásnak. A perszónálunióban gyakorlatilag egyesített protektorátus kizárólagos joggal intézte a Bécsből megküldött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek ellenőriztetését, kivonatolását, sőt olykor maga is lefolytatott ilyen eljárást. Az ágens a kifizetésekben és az összes egyéb megbízásban működött közre. A megszűnt császári követség és a *Rota* német auditorainak háttérbe szorulása még inkább áttekinthetővé tette a korábban sokszor összekuszálódó munkamegosztást.

Alkalmi küldöttek

A kapcsolattartás állandó formáit szervesen kiegészítette az alkalmi küldöttek megjelenése az Örök Városban. 1611-ben a felosztalt egri káptalan képviseletében Dallos Miklós nagyprépost személyesen kérte V. Pál közreműködését a testület helyreállításához, s nyújtott Forgách Ferenc prímás — akinek római utazását a bécsi udvar megakadályozta — megbízásából Pázmány 1614—1615-ös küldetéséhez hasonlóan átfogó tájékoztatást a magyarországi katolicizmus helyzetéről, a térítések előrehaladásáról. 1637-ben Szelepchény György és Baghy István esztergomi kanonokok, harminc évvel később a pálos rend római megtelepítésének és egy magyar nemzeti templom létrehozásának ügyében is fáradozó fr. Vanoviczy János működtek közre az újonnan kinevezett esztergomi érsekek metropolitai jelvénye, a *pallium* kieszközlésében. Zágráb főpásztorai rendszeresen külön utakon, saját képviselőik útján intézték egyes-bajos dolgaikat Rómában.

A magyar püspökök csak elvétve tettek eleget személyes megjelenési kötelezettségüknek, *ad limina* jelentéseiket megbízottak útján nyújtották be: Pázmány rövid relációit több ízben Senkvicz Mátyás esztergomi kanonok, Lippay és Szelepchény prímások fentebb említett 1650-es és 1676-os beszámolóit Macripodari Jácint esztergomi segédpüspök, valamint Francesco Giani (a római ágens Giovanni fivére) közvetítésével. Kizárólag *ad limina* látogatás és jelentéstétel céljából egyedül Pongrácz György váci püspök kelt útra 1675-ben.

Fények és árnyak

A század eleje: együttműködés

Az intézményes és a kánonjog által szabályozott összeköttetéseken kívül a magyar egyház vezetése és Róma viszonyát a század első évtizedeiben jellemezte a legszorosabb együttműködés. A rekatolizáció hosszas folyamatát elindító, esztergomi érseki kinevezésével

szinte egyidőben bíborosi méltóságra emelt Forgách Ferenc legfőbb politikai támaszát a pápai diplomácia és a pápák ekkor még az uralkodók felett is érvényesülő lelki szupremáciája nyújtotta.

A hatalmat javarészt az evangélikus és református rendek támogatásával megszerző II. Mátyás uralma idején az Illésházy István és Thurzó György nádorok nevével fémjelzett, az 1608. évi országgyűlés vallásügyi rendelkezéseiben testet öltő protestáns túlsúly ellenében a katolicizmus mozgásterét csak a Szentszék aktív közreműködésével lehetett megteremteni. A pápa személyes vezetése alatt álló, legtekintélyesebb kongregáció, a Szent Hivatal (*Sanctrum Officium*, vagyis a római inkvizíció) a katolikus vallás ellen irányuló törvények jóváhagyása miatt Forgách indítványára vizsgálatot kezdett a Habsburg- király ellen, s az esetleges kiközösítést elkerülendő a bécsi udvar végül támogatást nyújtott a rendelkezések gyakorlati végrehajtásának elodázásához.

Utódaival ellentétben V. Pál pápa (1605—1621) még nagyfokú megértést tanúsított a kánoni előírások betartatása terén. Főúri vegyes házasságoknál például a protestáns fél katolizálását megelőzően is megadta a szükséges, sőt a szokásostól eltérő szövegezésű diszpenzációkat. A nyilvános konverzióra a titokban vállalt kötelezettségnek megfelelően a házasságkötés után került sor, amikor a szülői befolyás már érvényét veszítette. Az első ilyen, nagy port felverő eset a Czobor Mihállyal házasságra lépő Thurzó Zsuzsanna (a már említett nádor lánya) Forgách primás által előkészített megtérése volt 1610-ben.

Szintén a Borghese-pápa volt az, aki lehetővé tette, hogy Pázmány elhagyhassa a jezsuita rendet — bár ez jogilag végül nem történt meg —, s így fogadalmi ellenére elfoglalhassa érseki széket, amelynek mielőbbi betöltését a pápai nunciusok oly állhatatosan sürgették. Az esztergomi főszékeskáptalan nem véletlenül tért ki V. Pál közreműködésére a kinevezést Rómának megjelentő levelében: „Isten meghallgatta szívünk vágyait, és Égi Királynőnk, az összes szentek kiváltképp az eretnekségtől megfertőzött hazánk mennyei patrónusai közbenjárására a császári és királyi felség ... ” Pázmány Pétert, aki tudásban, buzgóságban és minden erényekben a legtökéletesebb és legméltóbb volt, vonakodása ellenére, de mivel Szentségték a köteleltől, ami Jézus Társaságához kötötte, atyailag feloldotta, esztergomi érsekké... kinevezte. Ebben megnyugodtunk, s őtöle az Egyház számára bőséges termést várunk.”²

Pázmány messzemenően igazolta a hozzá fűzött reményeket, élete utolsó szakaszában azonban a magyar egyház és Róma viszonyában komoly törés keletkezett. Amíg az 1630-as évek elejéig politikai téren is töretlen volt az együttműködés (Pázmány ennek köszönhette bíborosi kinevezését); a hazai klérus folyamatos erőfeszítéseket tett arra, hogy „amennyire lehetséges, mindenben a mi és mindenki anyjához, a Szent Római Egyházhoz alkalmaz-

²Bibl. Ap. Vat.

Boncomp.-Ludov., vol. E
19, fol. 164¹-165^v.

³Arch. Stor. della Congr. per le Cause dei Santi, Litt. et Rescr., no. 8497.

**A század dereka:
problémák**

kodjunk”,³ ezután egyre inkább erőteljes kiábrándulás, sőt elégedetlenség jelei mutatkoztak meg soraiban.

A fordulópontot Pázmány 1632. évi római követsége jelentette. A Habsburg-küldetésben érkező primás olyannyira éles összeütkezésbe került az egyre erőteljesebb francia orientációt folytató Barberini-pápával, VIII. Orbánnal, hogy a római udvarban az elkövetkezőkben nemkívánatos személynek tekintették a magyar primást, sőt a Szentszék diplomáciája kifejezetten meg is akadályozta állandó követként, illetve bíboros-protektorként való visszatérését. Jóllehet a pápai nunciások a magyar főpapság körében tapasztalt engedetlenséget és bizonyos kánoni kötelezettségek elhanyagolását Pázmány személyes elégedetlenségének és hatásának tudták be, az okok ennél szerteágazóbbak voltak.

Miközben nap mint nap erőteljes harcot folytattak a protestantizmus ellen, többek között a pápaság tekintélyének védelmében, jelentős összegeket fordítottak új intézmények létesítésére és a török elleni védelem céljaira, a hazai főpapok úgy érezték, hogy a Barberinik Rómájától egyre kevésbé kapják meg a szükséges segítséget: elterjedt körükben az a felfogás, hogy „számukra minden kapu bezárult arra nézve, hogy bármilyen kedvezményben és igazságos elbírálásban lehessen részük”.⁴ Mindez főként annak fényében vetődött fel különös élel, hogy a hazai egyházban továbbra is erőteljes elvárásokkal éltek Rómával szemben, folyamatos támogatást igényeltek nem csupán vallási, hanem politikai téren is.

Az egyre inkább befelé forduló és növekvő deficittel küszködő pápaság ekkor egyszerűen nem tudott mit kezdeni a török kiűzésének tervét célzó hazai javaslatokkal, s mereven ragaszkodott jogai érvényesítéséhez. Ez a kettősség: egyfelől a fokozott igények, másfelől az ezek beteljesületlensége okozta averziók XI. Ince trónra lépéséig végigkísérték a hazai katolicizmus és a Szentszék viszonyát.

Nem javították a helyzetet a Magyarországra küldött apostoli misszionáriusok sem, akik a hazai főpapokénál szélesebb körű lelki hatalommal — vagyis számos olyan fakultással, amelyért egyébként Rómához kellett folyamodni — rendelkeztek, s csak újabb feszültségeket okoztak.⁵

A krízis csúcspontját az 1639 szeptemberében tartott nagyszombati püspökkari értekezlet jelentette. A gyűlésről az uralkodóhoz intézett felterjesztésükben, amelyet a pápai nuncius egyébként hasztalan igyekezett megszerezni, a püspökök a problémákért kizárólag a „kúriai minisztereket” tették felelőssé, a hosszasan elősorolt történelmi példák alapján arra biztatták III. Ferdinándot, hogy ragaszkodjék valamennyi, a magyar koronához tartozó püspökség feletti kinevezési jogához. A határozat a római képviselőt a protektorátus kikapcsolásával kizárólag a császári követ és az ágens együttműködésére kívánta alapozni.

⁴Bibl. Ap. Vat., Barb. Lat., vol. 7002, fol. 124¹.

⁵A missziókkal kapcsolatban ld. Molnár Antal írásását e számban.

Egyházi szempontból két megállapításuk emelhető ki. Javaslattal tettek arra, hogy a püspökkinevezésekhez kapcsolódó kánoni kivizsgálási eljárást vegyék ki a bécsi nuncius kezéből, s azt az esztergomi érsek mint primás és a Szentszék született követe (*legatus natus*) folytassa le az — állítólagos — korábbi gyakorlatnak megfelelően. (Elképzelésük sok hasonlóságot mutat a Trentói zsinaton huzamosabb ideig napirenden lévő, ám végül elvetett javaslattal, amely az új főpásztor metropolitájára kívánta bízni a kánoni ellenőrzés lefolytatását.)

Másrészt hangot adtak azon felfogásuknak, hogy a pápának az érvényes püspökszenteléshez adandó megerősítési joga hazai téren valójában a magyar királyoknak az Apostoli Szék irányában mutatott különös tiszteletén alapul, mivel a hajdani uralkodók „az Ősegyház azon gyakorlatát is foganatosíthatták volna, hogy a királyi választás után az ország püspökeit metropolitájuk szentelje fel két püspök közreműködésével; mégis a királyi választásnak a felszentelést lehetővé tévő megerősítését Róma legszentebb főpapjára ruházták és számára rezerválták, jóllehet az Ősegyház gyakorlatát a magyarság megtérésének kezdetétől a Szentszék beleegezésével bevezethették volna”.⁶

⁶Primási Lt., Arch. Eccl. Vet., no. 204, fol. 32.

E tétel felállításában egy olyan jellegű, Rómától függetlenedő nemzeti egyház megteremtésének lehetősége fogalmazódik meg, amelyhez hasonlóan ebben az időszakban főként a francia egyház gallikán mozgalmában fedezhetünk fel.

Az elhúzódozó vitában ez az elméleti felvetés a gyakorlati megvalósítás irányába tartott. Jakusith György egri püspök 1645-ös római tárgyalásai során arra az eshetőségre, ha a Szentszék nem hajlandó a kedvezmények megadására, kilátásba helyezte, hogy a magyar főpapok ünnepélyes tiltakozás kíséretében, pápai jóváhagyás nélkül „gondoskodnak majd a lelkek üdvösségéről, s az ősi jogok szerint három összehívott püspökkel fel fogják szenteltetni magukat, mivel a püspökszentelést a taxák megfizetésének lehetetlensége miatt más módon elnyerni nem képesek.”⁷

⁷Galla Ferenc: *Hamnickilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszorsz. Magy. Okl. s.n.), Vác 1936, függ. no. 107.

A radikális felfogás hangoztatása elérte célját, s az új pápával, X. Incével (1644—1655) létrejött a csupán jelképes annáta megfizetését előíró egyezség. Ennek megkötése után a Róma engedélye nélküli s így a szakítás veszélyét magában hordozó püspökszentelések gondolata többé nem vetődött fel.

Mindazáltal bizonyos fokú önállóság nyomai továbbra is megmaradtak: a pápai nunciusok minden ellenkező irányú erőfeszítése ellenére a hazai püspökök — nem várva be a Szentszék jóváhagyását — uralkodói kinevezésük után azonnal átvették egyházmegyéjük világi és lelki kormányzását, s viselni kezdték a püspöki jelvényeket. A magyar királyi főkegyúri jogok legfőbb védelmezője voltaképpen nem a bécsi udvar, hanem a magyar egyház volt.

Téves és egyoldalú megközelítést eredményezne azonban, ha mindeme polémiák, az új egyházfegyelem meghonosítása terén adódó nehézségek, a római képviselőben gyakran előforduló működési zavarok abszolutizálása nyomán egyfajta Róma-ellenességre akarnánk helyezni a hangsúlyt. Hiszen ezek a problémák a megsemmisülés határán ismét életre kelő magyar katolicizmus és a reformkorszakán már túljutott pápaság kapcsolatai újraszövésének csupán kísérőjelenségei, a lényegi elem mindebben egy sokrétű viszonyrendszer kiépülése és megszilárdulása.

A 17. század során nem volt a hazai egyháznak olyan szükség-helyzete, amikor legfőbb külpolitikai támaszát ne az Apostoli Széknél kereste volna. A protestáns I. Rákóczi György 1644—1645-ös felső-magyarországi hadjáratának megállításához X. Incétől vártak segítséget, Jakusith küldetésének elsődleges célja éppen ennek elnyerése volt. Az 1658 és 1664 közötti, Várad és Érsekújvár elvesztéséhez vezető török támadások idején Lippay György primás kiváltképpen Erdély megmentése és rekatolizációja érdekében igyekezett kétségbeesetten VII. Sándor pápát (1655—1667) hathatós közbelépésre készíteni.

A vasvári béke megkötése után még egy olyan irreális terv is megfogalmazódott, hogy — tekintve a nemzet „ösi és mélyen gyökerező tiszteletét a Szentszék irányában, amelyet közvetlen pártfogójuknak tekintenek”⁸ — a Habsburgok helyett az országot közvetlenül az Apostoli Szék védnöksége és kormányzása alá helyezzék. Mindezt Szelephény György kancellár, akkor kalocsai érsek közölte 1665 novemberében a legmélyebb titoktartás közepette Spinola nunciussal.

Szelephény mint esztergomi érsek az 1670-es évek második felében szinte naprakészen informálta Alderano Cybo bíboros-államtitkárt a törökök és kurucok mozgólódásairól, kellő időben ráirányítva az Egyházi Állam vezetésének figyelmét az újra feléledő és majd Bécs 1683. évi ostromában kiteljesülő pogány veszedelem nagyságára.

Miként a magyar katolicizmus a megújulás gondolatára, úgy a pápaság is kétségkívül megkésve rezonált a fokozott gondoskodását igénylő hazai elvárásokra. Ám amikor Róma ismét fogékony lett a török kiűzésének eszméjére, különösen az anyagiak egykor oly neuralgikus terén nem ismert lehetetlent. Az apostoli kamara éves kimutatásai szerint XI. Ince 1683 és 1688 között összesen 1.083.753,22⁹ aranyat (*scudi*) költött nagyjából Francesco Buonvisi kardinális, bécsi nuncius közvetítésével Magyarország felszabadítására, s így közvetve a régebben számos gondot okozó hódoltsági egyházszervezet helyreállítására.

A korábbi történések ismeretében pedig különös jelentőséget nyer az a tény, hogy ezt megelőzően, 1682 őszén a magyar egyház elsőként ítélte el a francia nemzeti zsinaton végleges formába öntött, Róma-ellenes „gallikán artikulusokat”, s tett tanúbizonyságot a Szentszékhez való feltétlen ragaszkodásáról.

⁸Arch. Segr. Vat., Segr. di Stato, Germ., vol. 175, fol. 636¹-638¹.

⁹Haus-, Hof- u. Staatsarch., Allg. Urk., az 1690. febr. 20-ai bréve melléklete.